

ЛАТИГІНА Наталія,
д. політ. н., професор, завідувач кафедри
філософських та соціальних наук
Київського національного торговельно-
економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

КРАВЧЕНКО Алла,
д. філос. н., доцент, професор кафедри
філософських та соціальних наук
Київського національного торговельно-
економічного університету
вул. Кіото, 19, 02156, м. Київ, Україна

E-mail: kf@knteu.kiev.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7468-0203>

E-mail: allusik_k@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8429-2183>

МОДУС ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: ОСВІТНЬО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано проблему мислення як складного і неоднорідного явища, найбільш важливої характеристики людини. Зазначено, що показником ціннісно-сислової структури особистості є образно-символічне мислення, що виступає одним із видів логічної репрезентації світу. Розглянуто модус образно-символічного мислення як видозмінного процесу, обумовленого еволюційно-інноваційним розвитком та швидким високотехнологічним прогресом. Показано, що потенційні можливості сучасної освіти включають образно-символічне мислення як умову розуміння цінностей життя. Встановлено, що результатом включення мислення в освітній процес є творча особистість.

Ключові слова: навчання, мислення, образно-символічне мислення, творчість, критерій, особистість.

Латыгина Н., Кравченко А. Модус образно-символического мышления личности: образовательно-философский аспект. Проанализирована проблема мышления как сложного и неоднородного явления, наиболее важной характеристики человека. Отмечено, что показателем ценностно-смысловой структуры личности является образно-символическое мышление, один из видов логической репрезентации мира. Рассмотрен модус образно-смыслового мышления как видоизменяемого процесса, вызванного эволюционно-инновационным развитием и быстрым высокотехнологическим прогрессом. Показано, что потенциальные возможности современного образования включают образно-символическое мышление как условие понимания смысла и ценностей жизни. Установлено, что результатом включения мышления в образовательный процесс является творческая личность.

Ключевые слова: обучение, мышление, образно-символическое мышление, творчество, критерий, личность.

Постановка проблеми. Сучасний світ кваліфікується як "суспільство, засноване на знаннях". Проте знання перетворюється на дійову силу, поєднуючись з мисленням. Саме воно надає можливість реалізувати

творчий потенціал людини, проаналізувати складні ситуації, прийняти адекватне до наявної об'єктивної реальності рішення, знайти нові способи існування та розвитку людини. Мислення в процесі свого розвитку виступає в різних формах і проявах, воно може виступати енергією діяльності, спонукати до активності і може бути гальмом розвитку, в т. ч. соціального прогресу і наукового пізнання. В навчально-освітній практиці найбільш використовувані поняття "критичне" і "творче" мислення. Поряд з ними важлива роль належить іншим способам і методам мисленнєвої діяльності, які потребують розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях мислення можна виокремити три основні напрямки: логічний (Г. Фреге, Л. Вітгенштейн, Б. Рассел), в якому мислення підпорядковується логіці; філософський (Аристотель, Ф. Бекон, Р. Декарт, Г. Гегель), в якому мислення є об'єктом філософських досліджень; психологічний (М. Вертгеймер, Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін.), в якому мислення постає одним з найважливіших компонентів психіки людини. У вітчизняній філософії проблеми мислення, зокрема педагогічного, досліджували М. Лой, М. Булатов, С. Горбунова, В. Андрущенко, В. Кремень, С. Пролеєв, В. Шамрай та ін. В умовах розвитку інформаційного суспільства та сучасних глобалізаційних викликів учені все частіше звертаються до проблем формування особистості, яка б відповідала вимогам новітніх перетворень, де мислення стає пріоритетним чинником аналізу зростаючого потоку інформації. Зокрема, проблеми формування творчості та інновації досліджувала В. Лімонченко [1], концепції креативної особистості – Р. Олексенко [2], розвитку та становлення інноваційної особистості – О. Старовойт [3], збереження духовності на тлі викликів інформаційно-високотехнологічного прогресу – Н. Поліщук [4].

Попри велику кількість праць як у класичній, так і сучасній філософії, присвячених мисленню, постає необхідність розглянути сутність образно-символічного мислення, що є одним з важливих способів репрезентації світу, а також виявити модифікацію образно-символічного мислення як реакцію на потреби швидкозмінного суспільного розвитку в епоху інформаційно-технологічного прогресу.

Метою статті є дослідження основних параметрів образно-символічного мислення та його ролі у формуванні особистості в навчально-освітньому процесі та підготовці особи до продуктивної діяльності в суспільстві.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження образно-символічного мислення становили загальнонаукові та спеціальні принципи пізнання освітньо-філософських явищ, які відображають філософські, психологічні, педагогічні, соціальні аспекти інтерпретації проблеми та підпорядковані системно-структурному, порівняльному і когнітивному методам пізнання.

Результати дослідження. В системі сучасних методів і способів освоєння світу, попри колосальні досягнення інформаційно-комп'ютерних технологій, надзвичайно важлива роль належить мисленню. Як складне, неоднорідне й багаторівневе явище воно завжди різне. За несхожими ознаками виокремлюють різні види мислення. Найбільше значення мають два його типи: творче й критичне. *Творче* спрямоване на продукування нових ідей, а *критичне* виявляє сильні та слабкі позиції цих ідей, оцінює їх корисність. Для того, щоб розв'язати проблемну задачу, потрібне використання обох типів. Щоб побудувати гіпотези, необхідно творче мислення, а для перевірки правильності знадобиться критичне. У поєднанні вони допоможуть тренувати здібності людини, відшліфувати її творчий потенціал. Цей досвід "навчить помічати проблемні ситуації, добирати потрібну інформацію, будувати гіпотези та перевіряти їх на достовірність, а також стежити за власними міркуваннями, зробить мислення учнів структурованим, чітким та ясним" [5, с. 90]. Тобто рефлексивним.

Проблема методу формування навичок рефлексивного мислення, вказує М. Ліпман, полягає у встановленні умов, що породжують допитливість; виявлення структурованих у досвіді об'єкта зв'язків, що пізніше спричиняє припущення проблем і мети, які сприятимуть встановленню ідей. Недостатньо зрозумілий виклад навряд може стати зразком у прагненні індивідуума сформулювати відчуття послідовності. Люди гостро відчувають те, що відбувається, але дуже часто для них чітким залишається характер зв'язку речей і вони починають вибудовувати його на власний лад. Інакше кажучи, їм необхідні моделі розуміння й способи її досягнення, що забезпечується відповідною програмою й спільнотою молодих людей [6, с. 94–95].

Необхідно враховувати, що одним із показників продуктивного мислення є його критеріальність – опорний пункт і частина апарату з упорядкування й раціоналізації наявного знання та практичного життя. У різних проблемних ситуаціях люди звертаються до різноманітних показників, критеріїв, використовуючи їх у вигляді інструментів для їх вирішення. Критеріями бувають: закони, закономірності, регуляції, статuti, канони, декрети, директиви, інструкції; заповіді, потреби, специфікації, міри, умови, межі, ліміти, параметри; конвенції, норми, регулятиви, однаковості, які охоплюють генералізації; принципи, допущення, припущення, визначення; ідеали, цілі, завдання, інтуїції, осяяння; тести, докази правдоподібності, фактуальні свідчення, факти, експериментальні відкриття, спостереження; методи, процедури, виміри тощо. Отже, у розпорядженні людини безліч критеріїв. Значну частину свого життя люди діють спонтанно, інтуїтивно й нереклексивно. Проте знання цих критеріїв і, найголовніше, вміння користуватися ними дуже важливі. Некритичне мислення, яке не має навичок апелювання до критеріїв – "в'яле", аморфне, довільне, оманливе, безсистемне, неструк-

туроване – найвищою мірою вразливе. Воно не тримає оборону перед чужими аргументами, постійно знаходиться в небезпеці самообману. "Натреноване" критичне мислення допомагає зробити погляди і переконання сильними і захищеними, укріплює почуття інтелектуальної відповідальності. А інтелектуальна відповідальність є необхідною умовою моральної відповідальності [7, с. 111–112].

Важливим фактором формування ціннісно-сислової структури особистості є образно-символічне мислення, один із видів логічної репрезентації світу з позицій об'єктивного змісту. Воно суб'єктивно відображає світ через особистісне ставлення до нього. Мета логічного мислення полягає в побудові системи наукових понять, у яких розкривається існуюча реальність. У такій суб'єктно-об'єктній взаємодії предмети оточуючої реальності цікавлять людину з приводу їх функціонального призначення й використання, не виходячи за межі корисності, забезпечуючи прагматичне застосування в житті людини. В образно-символічному русі думки головним є відношення суб'єкта і явищ реальності, що становить непрагматичний бік життя людини. Вони можуть бути різноманітними: естетичними, соціальними, моральними тощо. Логічне мислення як спосіб раціонального осягнення реальності, що здійснюється за допомогою об'єктивних смислів, надає людині можливість побудувати "схему" світу. В образно-символічній реалізації думки людина здійснює "сходження" від об'єктивного значення до смислу, що дає змогу одухотворити явища реальності, здійснюючи смислове перетворення буття. Так, будь-який предмет, факт, явище, подія можуть бути презентовані різними формами мислення. Наприклад, літак – не лише комфортний засіб пересування, а й символ вищого інтелекту і творчості людини, її прагнення до краси; виріб із крокодилячої шкіри – не просто зручний розкішний предмет, а й драма життя цієї тварини [8, с. 89]. Спонукальним фактором "сходження" до смислу, на думку Ліпмана, є пошук тих смислів, які безпосередньо стосуються життя особи та можуть прояснити його сутність [9, с. 152].

Засобом опрацювання образно-символічного мислення є символічний образ, який об'єднує ідею вираження речі з нею самою. Він може бути символом, а також близьким, але не тотожним з такими художніми структурами, як метафора, алегорія, метонімія, емблема. Якщо в алегорії образність значно змістовніша, ніж відсторонена ідея, і може розглядатися окремо від неї, а для метафоричного образу найважливіше образотворча яскравість речі, яку характеризують, то в символі художність вторинна. Зовні символ може бути простим і навіть нагадувати схему. Однак внутрішній бік символу показує дещо більш "високе", "важливе", ніж його зображення, завдяки чому символ є єдиним методом, який незрозумілі явища робить прийнятними для нашої свідомості.

У межах цього дослідження з усієї наявної на цей момент розвитку людства кількості символів розглядається лише та група, яка може слугувати засобом духовно-культурного формування особистості,

обираючи не лише те, що сприймається нашими органами сприйняття, не лише інформацію про значення, функції, зміст об'єкту, а й завжди знак, який презентує ідею ціннісного ставлення до світу. Тому будь-який вербальний і невербальний знак потенційно є символом. Він стає таким за умови, якщо суб'єкт не лише знає, а й висловлюється про нього (позитивно чи негативно) [8, с. 90].

У цьому контексті в іншому вимірі постає *раціональність*. Символічне мислення і "сліпий" розум не претендують на те, щоб вважатися раціональними. Істинна раціональність відкрита й веде діалог з реальністю, яка чинить їй опір. Справжня раціональність діє як неперервний зв'язок між логікою й емпіричним досвідом. Вона є породженням дискусій, що аргументують ідеї. Розум, який ігнорує суб'єктивність, почуття й емоції, – ірраціональний. Необхідно, щоб та частина життя, змістом якої є міф, почуття і емоції, любов, покаєння, розглядалася раціонально. Істинна раціональність знає межі логіки, детермінізму, механістичності. Людський розум не може досягнути все, зазначає Е. Морен. Тому раціональність домовляється з ірраціональним, темним й всім тим, що може виявлятися неадекватно. Істинна раціональність повинна боротися проти раціоналізації, яка починається від того ж джерела, що й раціональність. Однак, закриваючись у своїй когерентній системі, раціоналізація не прагне докопатися до суті речей, бути вичерпною, глобальною, вона задовольняється своїм існуванням у фрагментарній реальності. Істинна раціональність не лише критична, а й здатна бути самокритичною [10, с. 36].

Необхідно враховувати, що змістовна характеристика образно-символічного мислення, яка дає змогу виражати категорії найвищого порядку – універсальні принципи, закономірності, цінності – сприяє розширенню й поглибленню особистісного простору мислення людини. Простір образно-символічного мислення зумовлений символічним полем діяльності суб'єкта. Воно характеризує культурні засоби, якими керує людина, і визначається межами того соціально-психологічного простору, де конкретний знак слугує методом узагальнення інформації. Персональне поле – це простір, у якому суб'єкт взаємодіє зі світом об'єктів, що оточують його і відповідають індивідуальним символам. Регіональне поле – це сфера співпраці з великою кількістю ознак, які відомі в певному національно-культурному регіоні. Загальнолюдське – це простір, у якому існує взаємодія із середовищем символів, відомих усьому людству. Це рівень загальнолюдського досягнення. На етапі символів (або культурних кодів) починається "робота мислення з розширення його змісту" [11, с. 80].

У процесі розвитку образно-символічного мислення виокремлюються такі його рівні: базові цінності; надбудовані властивості. Перетворення предмета в символічний образ – процес продуктивний, творчий, у результаті якого відбувається трансформація об'єктивного змісту. Як у будь-якій формі пізнання, у символічній діяльності міс-

тяться репродуктивний і продуктивний моменти. Однак в образно-символічній діяльності домінує формування символічного образу, що сприяє розвитку творчості й уяви суб'єкта. Виражаючи моральні відносини, образно-символічна діяльність скерована на встановлення суб'єктом внутрішнього смислового зв'язку між властивостями об'єктів, які виникають, коли дві речі виявляють одні й ті ж ознаки, що зіставляються з певними всезагальними цінностями. Абстрагування, символічне перенесення, які здійснюються за допомогою опрацювання метафоричного переносу, алегоричного, метонімічного порівняння, можуть бути стандартними, передбачуваними зв'язками, а можуть – незвичними, несподіваними, своєрідними, відображаючи оригінальність образно-символічного міркування. Нестандартне мислення сприяє розширенню арсеналу й палітри способів висловлення власного ставлення до життя, спонукає суб'єкта до постійного зацікавлення світом і знаходження свого індивідуального шляху взаємодії з ним [8, с. 90].

Образно-символічне мислення характеризується емоційним супроводом, визначаючи позитивну чи негативну оцінку до зазначеного явища. На відміну від знання, яке можна отримати шляхом передання від одного суб'єкта до іншого, присвоєння смислів суб'єктом є найскладнішим завданням. Це стає можливим завдяки залученню об'єкта в сферу особистості як її частини, і є найскладнішим випробуванням, оскільки супроводжується зміною мотивів і потреб, їхнім перетворенням через переживання під час реальної співпраці з цим світом. Присвоєння смислу не має прямої форми виразу, воно наче "розтікається", пронизує всі моменти життя, зокрема й навчання дитини. Аналізувати цей природний, присутній у кожній хвилині спілкування з вихованцем елемент життя, як правило, важко. Удосконалення почуттів можливе завдяки створенню такої психологічної ситуації, яка сприяє "виникненню й розвитку емоційного ставлення людини до певних реальних явищ" [8, с. 91].

Таким чином, формування здатності особи до взаємодії із світом за допомогою символічного образу і його присвоєння розглядаються як два показники єдиного процесу, що відбуваються одночасно. Одним із потужних джерел транслювання особистісних уявлень є *мистецтво* – через його вплив на емоційну сферу, а тому під час навчання, ознайомлення з чимось новим, потрібно вносити в життя наочні приклади, ілюстрації у вигляді художніх образів, використаних у скульптурі, літературі, живописі, знайомити з біографіями видатних людей, проживаючи разом з ними епізоди їхнього життя.

Залучення до мистецтва призводить до "очищення" процесу мислення від "чужих", або "відчужених" продуктів. Тобто відбувається катарсис – внутрішнє очищення індивіда (учня) через переживання різних почуттів. Справа в тому, що мистецтво виявляється у двох модальностях: його зміст належить відтвореній дійсності, а форма – можливостям відображення. Умовність мистецтва є способом роз-

двоєння концепцій. Л. Виготський обґрунтовував цей ефект мистецтва тим, що потенціал людських почуттів значно вищий, ніж той невеликий набір реальних обставин, на які ми реагуємо справжніми емоціями. Людина здатна прожити багато потенційних життів, а їй пропонується лише одне реальне, тому і виникає потреба в мистецтві для вивільнення своїх незатребуваних мрій. Катарсис як можливість пережити в уявному світі великі пристрасті, які не реалізувалися в житті, мабуть, і утворює основу природної сфери мистецтва, воно наче доповнює життя й розширює його межі. Емоції, які виникають від прочитання чи споглядання мистецьких творів, мають умовний, гіпотетичний характер, – це художні почуття, точніше, форми відчуження, які відповідають можливому типу уявної реальності [12]. Отже, можна припустити, що такий стан очищення може бути досягнутий за допомогою мислення. Як художні почуття належать до реальних, так і філософські думки – до справжніх.

Спілкування людини з мистецтвом має бути невід'ємною частиною її життя, починаючи з дитинства. Модус образно-символічного мислення є сукупністю трьох компонентів: інтелектуального, емоційного й поведінкового, які спостерігаються в цілісній особистості. Зміни самих компонентів обумовлюють зміну проявів образно-символічного мислення. Інтелектуальний, емоційний і поведінковий компоненти передбачають образ як поєднання знання, ставлення і поведінки, а тому це мислення здатне розвивати співпричетність суб'єкта до іншого (до людства загалом). За цією характеристикою також введено *три рівні*: співчуття; співучасть (співдія); вчинок.

Образно-символічне мислення на етапі *співчуття* відповідає взаємодії суб'єкта із світом, яка заснована на співчутливому ставленні до іншого. *Співучасть* передбачає активне надання співчуття іншому. Найвищий рівень образно-символічного мислення за цим критерієм передбачає здійснення самостійного *вчинку* індивідом, дії якого регулюються не лише наявними культурними "зразками" поведінки, а й виходять за їхні межі, вимагаючи від суб'єкта конструювання нових, раніше невідомих форм. Головним у цьому випадку є "аксіологічність" – орієнтованість на цінності. Це культурний, загальнолюдський етап взаємодії індивіда зі світом. Довгі роки в системі освіти пріоритет надавався навчанню особистості за допомогою засвоєння й осягнення дійсності, коли панівним було накопичення знань про довкілля, а співпраця суб'єкта зі світом обмежувалася виконанням культурних правил, що сприяло реалізації соціальних засад, але не змінювало нормативності поведінки. Виконуючи правила, підкоряючись нормативам, особа вибудовує систему дій. Тобто вона "живе, вибудовуючи власне життя" [8, с. 92].

Формування образно-символічного мислення надає можливість розвитку креативної особистості. Саме така особистість, як доводить Р. Олексенко, втілює в собі найвищий вияв людської діяльності – творчість, яка стимулює виробництво інноваційних матеріальних і духовних благ, що зумовлюють прискорення комерціалізації та їх кінцевого

споживання [2, с. 120]. Схожої думки дотримується і О. Старовойт, яка стверджує, що "принципово важливим є факт володіння інноватором креативністю, тобто здатністю до висування нових ідей, що володіють корисним соціальним, економічним, культурним ефектом" [3, с. 150]. Думку про необхідність креативного мислення в сьогоденні підтримує й С. Терепищій, який стверджує, що для сучасної особистості "можуть бути характерні два фундаментальні атрибути успішної людини сучасності: прагматична креативність та здатність приймати рішення [13, с. 325].

На думку Г. Драйдена, ядро шкільного навчання повинні формувати два предмети – як вчитися, і як мислити, і вони мають бути компонентом всіх навчальних дисциплін. Навчатися означає насамперед зрозуміти, як працює людський мозок, пам'ять, як зберігати інформацію, як нею користуватися, як пов'язувати з іншими концептами, як швидко відшуковувати нові знання. Існує багато спеціальних технік, наприклад: прискорене навчання, супернавчання, сугестопедія, навчання з максимальним використанням мозку, інтегроване навчання. Їхня сутність – у залученні всіх центрів компетентності, аби вчитися значно швидше, зокрема за допомогою музики, ритму, рими, малюнків, почуттів, емоцій і дій. Так само легко прищепити навички символічного мислення. І знову ж варто наголосити, що ці техніки прості, ефективні та радісні [14, с. 101].

Новітній досвід показує, що дитину неможливо змусити до дії, з якої починається особистість, поки за нормою й правилами вона не здобуде своє, тобто усвідомлене, усталене та сформоване уявлення про цінність життя. Робота з дітьми на смислому рівні кардинально змінює характер їх соціального розвитку, забезпечуючи здатністю бачити за конкретним загальне, за матеріальним – духовне. Символічна поведінка, на відміну від нормативно-інструктивної, охоплює ціннісне ставлення, бо її форма підпорядковується змісту. Тому вона здатна визвати особливий психологічний стан, ініціюючи співпереживання. Здатність до "сходження" поведінки на символічний етап починається в того, хто "переходить" на рівень символічного смислового сприйняття світу, хто знаходиться не в просторі речей і предметів, а подій. "Сходження" до символічної поведінки зумовлене, зазначає Л. Потаніна, з одного боку, власною свободою особи – суб'єкта; з іншого, – принциповою постійністю й стійкістю поведінкових рис людини, коли вона самостійно й вільно виявляє своє "Я", свідомо робить важливий вибір. Потрібно використовувати загальні принципи, які в різних ситуаціях можуть бути реалізовані різними зовнішніми (але єдиними за внутрішньою суттю) діями. Лише на їх основі вперше з'являється можливість оцінки й корекції діяльності з боку морального впливу. Головними стають моральний аспект мети і засобів, які були вибрані для її успішного здійснення [8, с. 92–93].

Сучасний світ інформаційних технологій не відкидає, а навпаки, потребує формування образно-символічного мислення. Саме таке мислення має перетворити "відчужені" знання в духовно-осмислене

"живе" усвідомлення. Однак процес мислення змушений змінити зовнішні атрибути – стати прискореним та відточеним. Оскільки, на думку Н. Поліщук, нагальною стає потреба "підготувати людину до швидкого сприйняття й обробки великих обсягів всесвітньої інформації, до оволодіння сучасними інформаційними технологіями, методами і технологією роботи з ними, тому неминуче доводиться звертатися до базисних філософсько-освітніх засад, бо освіта та її пришвидшення – це не тільки нагромадження науково-технічних, технологічних, інформаційних, інноваційних та гуманітарних знань, а й формування високих: духовного мислення, свідомості й світогляду, зміцнення віри у свої сили, уміння діяти, будувати свої відносини з навколишнім світом на новій високодуховній основі" [4, с. 280–281].

Ідею формування гуманістичного мислення в ідеології сучасного інформаційного суспільства аналізує і М. Кириченко, який доводить, що можна виділити дві характеристики інформаційно-технологічної парадигми ідеології інформаційного суспільства. Перша базується на машинних інформаційних технологіях, а друга – на колективному інтелекті, співзвучному з гуманістичним мисленням [15, с. 234].

Саме тому ціннісні орієнтації сучасного пізнання передбачають вихід за межі постійного контролю над особою, забезпечуючи її різноманітністю необхідних умінь і навичок, а також розумінням найвищих цінностей життя. При такому підході взаємодія особистості із світом буде здійснюватися за допомогою символу (але не правила), ставлення (але не норми) і творчого образу поведінки. Образно-символічне мислення спрямоване на розвиток здатності молодого покоління взаємодіяти зі світом на символічному, морально-ціннісному, емпатійному рівнях.

Висновки. Образно-символічне мислення – це набуте бачення світу, воно є результатом складного й довгого онтогенетичного розвитку й вимагає наполегливої роботи щодо його формування. Модус образно-символічного мислення є сукупністю трьох компонентів: інтелектуального, емоційного й поведінкового, які спостерігаються в цілісній особистості. Зміни самих компонентів зумовлюють зміну проявів образно-символічного мислення. Такі характеристики образно-символічного мислення, як символізм, ірраціональність, творчість, абстрагування напряму залежні від інтелектуальних, поведінкових та емоційних характеристик особистості. В ідеології сучасного інформаційного суспільства процес мислення має змінити зовнішні атрибути – стати прискореним та відточеним задля швидкого сприйняття й обробки великих обсягів всесвітньої інформації, які стали невід’ємною характеристикою сучасності.

Особлива мисленнєва діяльність, "внутрішня робота" з виробництва особистісних смислів є складною і дуже важливою, бо вона дає змогу людині транслювати своє ставлення до конкретних людей, які супроводжують її в повсякденному житті, і до світу загалом за допомогою різноманітних вербальних і невербальних образно-символічних методів. Можливість засвоєння учнями загальнолюдських духовних цінностей засобами образно-символічного мислення надає

можливість по-іншому, творчо розглядати функції та результати освітнього процесу й професійну підготовку молоді для успішного входження в мінливий світ інформатизованої реальності. Навчання за індивідуальним стилем (теоретичним, візуальним, тактильним, кінестетичним тощо) робить мислення компонентом усіх освітніх дисциплін. Результатом повинна стати здатність особистості до творчості, завдання якої – винахід і моделювання нових, конструктивних засад життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лімонченко В. Творчість та інновація: пам'ять vs інтерпретація. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2018. Вип. № 1 (117). С. 98-108.
2. Олексенко Р. І. Формування концепції креативної особистості як фактор креативно-знанневої економіки в умовах викликів глобалізації аспект. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 71. С. 118-126.
3. Старовойт О. В. Концепція інноваційної особистості як соціокультурного феномена. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 69. С. 147-152.
4. Поліщук Н. В. Духовність молоді перед викликами інформаційно-високотехнологічного прогресу. Рівне : О. Зень, 2016. 336 с.
5. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.
6. Липман М. Рефлексивная модель практики образования. *Философия для детей*. М.: ИНФРАНМ, 1996.
7. Юлина Н. С. Философия для детей. М.: Канон+ РООИ "Реабилитация", 2005. 464 с.
8. Потанина Л. Т. Воспитательный потенциал образно-символического мышления. *ЗНАНИЕ. ПОНИМАНИЕ. УМЕНИЕ*. 2008. № 1. С. 89-93. URL: http://zpujournal.ru/zpu/2008_1/Potanina.pdf.
9. Липман М. Мышление и школьная программа. *Философия для детей*. М.: ИФРАН, 1996. С. 147-167.
10. Морен Э. К пропасти? СПб.: Алетейя, 2011. 136 с.
11. Эпштейн М. Философия возможного. СПб.: Алетейя, 2001. 334 с.
12. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991. 480 с.
13. Терепищій С. О. Філософська парадигма сучасних освітніх ландшафтів: дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ. 2016. 379 с.
14. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні. Львів: Літопис, 2005. 542 с.
15. Кириченко М. О. Формування ідеології інформаційного суспільства в умовах глобальної інформатизації: тенденції, парадигми, перспективи розвитку: [монографія]. Харків: Технологічний центр, 2017. 320 с.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2018.

Latygina N., Kravchenko A. Modus of figurative-symbolic personality thinking: educational-philosophical aspect.

Background. The modern world is qualified as a "knowledge-based society", which turns into an effective force, combined with thinking. In training and educational practice, the most used concepts are "critical" and "creative" thinking. But along with them, an important role belongs to other ways and methods of thinking that need to be considered.

An analysis of recent studies and publications has shown that despite the large number of works in both classical and modern philosophy devoted to thinking, there is a need to consider the essence of figurative and symbolic thinking, which is one of the important ways of representing the world, as well as to identify the modification of figurative and symbolic thinking as a reaction to the needs of rapidly changing social development in the era of information and technological progress.

The **aim** of the article is to study the main parameters of figurative and symbolic thinking and its role in shaping the personality in the educational process and preparing the person for productive activities in society.

Materials and methods. The methodological basis of the study consisted of general scientific and special principles of knowledge of educational and philosophical phenomena, which reflect the philosophical, psychological, pedagogical, social aspects of the interpretation of the problem and subordinate to the system-structural, comparative and cognitive methods of cognition.

Results. It is determined that in the system of modern methods and ways of development of the world, despite the enormous achievements of information and computer technologies, the thinking plays an extremely important role. Two of its types have the greatest importance: creative and critical. Creative is aimed at the production of new ideas, but critical reveals the strengths and weaknesses of these ideas, evaluates their usefulness. In order to build hypotheses, creative thinking is necessary, and critical is necessary to check the correctness. In combination, they will help train people's abilities, refine their creative potential. Figurative-symbolic thinking is one of the types of logical representation of the world from the standpoint of objective content. It subjectively reflects the world through a personal attitude towards it. In the figurative and symbolic realization of thought, a person makes a "climb" from the objective meaning to the meaning, which enables to simulate the phenomena of reality, carrying out the semantic transformation of being. Formation of figurative and symbolic thinking provides the opportunity for the development of a creative personality. The modern world of information technologies does not reject, but, on the contrary, requires the formation of figurative and symbolic thinking. It is this thinking that should turn "alienated" knowledge into a spiritually meaningful "living" awareness.

Conclusion. Figurative-symbolic thinking is acquired vision of the world; it is the result of a complex and long ontogenetic development and requires persistent work on its formation. Modus of figurative-symbolic thinking is a combination of three components: intellectual, emotional and behavioral, which are observed in a holistic person. Changes in the components themselves lead to a change in the manifestations of figurative and symbolic thinking. In the ideology of a modern information society, the process of thinking must change the external attributes - to become accelerated and sharpened for the rapid perception and processing of large volumes of world-wide information that has become an integral feature of the present. The result of the formation of figurative-symbolic thinking must be the ability of the individual to creativity, whose task is the invention and modeling of new, constructive principles of life. The above conceptual provisions require further scientific research in the search for effective methods for the formation of figurative and symbolic thinking.

Keywords: education, thinking, figurative-symbolic thinking, creativity, criterion, personality.

REFERENCES

1. Limonchenko, V. (2018). Tvorchist' ta innovacija: pam'jat' vs interpretacija [Creativity and Innovation: memory vs interpretation]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu – Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics, 1 (117)*, 98-108 [in Ukrainian].

2. Oleksenko, R. I. (2017). Formuvannja koncepcii' kreatyvnoi' osobystosti jak faktor kreatyvno-znannjevoi' ekonomiky v umovah vyklykiv globalizacii' aspekt [Formation of the concept of creative personality as a factor of creative and knowledge economy in the context of challenges of the globalization aspect]. *Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii' – Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 71, 118-126 [in Ukrainian].
3. Starovojt, O. V. (2017). Koncepcija innovacijnoi' osobystosti jak sociokul'turnogo fenomena [Concept of innovative personality as a sociocultural phenomenon]. *Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii' – Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 69, 147-152 [in Ukrainian].
4. Polishhuk, N. V. (2016). *Duhovnist' molodi pered vyklykamy informacijno-vysokotehnologichnogo progresu [Spirituality of young people before the challenges of information and high-tech progress]*. Rivne: O. Zen' [in Ukrainian].
5. Terno, S. (2009). *Krytychne myslennja – suchasnyj vymir suspil'stoznavchoi' osvity [Critical thinking is a modern dimension of social science education]*. Zaporizhzhja: Prosvita [in Ukrainian].
6. Lipman, M. (1996). *Refleksivnaja model' praktiki obrazovannja [Reflective model of educational practice]*. Moscow: INFRAN-M [in Russian].
7. Julina, N. S. (2005). *Filosofija dlja detej [Philosophy for children]*. Moscow: Kanon+ ROOI "Reabilitacija" [in Russian].
8. Potanina, L. T. (2008). Vospitatel'nyj potencial obrazno-simvolicheskogo myshlenija [The educational potential of figurative and symbolic thinking]. *ZNANIE. PONIMANIE. UMENIE – KNOWLEDGE. UNDERSTANDING. SKILL*, 1, 89-93. Retrieved from http://zpu-journal.ru/zpu/2008_1/Potanina.pdf [in Russian].
9. Lipman, M. (1996). Myshlenie i shkol'naja programma [Thinking and school program]. *Filosofija dlja detej – Philosophy for children*, 147-167 [in Russian].
10. Moren, Je. (2011). *K propasti? [To the abyss?]*. SPb.: Aletejja [in Russian].
11. Jepshtejn, M. (2001). *Filosofija vozmozhnogo [Philosophy of the possible]*. SPb.: Aletejja [in Russian].
12. Vygotskij, L. S. (1991). *Pedagogicheskaja psihologija [Pedagogical psychology]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
13. Terepys'hij, S. O. (2016). Filofs'ka paradygma suchasnyh osvitnih landshaftiv [Philosophical paradigm of modern educational landscapes]. *Doctor's thesis*. 09.00.10. Kyi'v [in Ukrainian].
14. Drajden, G., & Vos. Dzh. (2017). *Revoljucija v navchanni [Revolution in learning]*. L'viv: Litopys [in Ukrainian].
15. Kyrychenko, M. O. (2005). *Formuvannja ideologii' informacijnogo suspil'stva v umovah global'noi' informatyzacii': tendencii', paradygmy, perspektyvy rozvytku [Formation of the ideology of the information society in the conditions of global informatization: trends, paradigms, prospects of development]*. Harkiv: Tehnologichnyj centr [in Ukrainian].